

III Gebruiksmogelijkheden van het Woordenboek van de Vlaamse dialecten

door

HUGO RYCKEBOER

Wil men iets zeggen over de gebruiksmogelijkheden van het WVD, dus over de relatie tussen het gebodene in het woordenboek en de gebruiker ervan, dan is het nodig om zowel het gebodene als de gebruiker nader te trachten omschrijven of in elk geval te trachten voorzien.

De eerste vraag is dan : wat kan het dialectwoordenboek bieden ? Het dialectwoordenboek reveleert niet het dialect als hele taalsysteem. Het dialectwoordenboek reveleert alleen een deel van het taalsysteem, nl. het lexicon.

Wat is nu het lexicon, of wat zit er in het lexicon ? Om het eenvoudig te zeggen : de verzameling van woorden. En wat zit er dan in het woord, dat in het woordenboek zou moeten gegeven worden ? Omdat het woord een integrerend deel is van het taalsysteem, moet het zoveel mogelijk in zijn relatie tot dat systeem beschreven, geordend en voorgesteld worden. M.i. zijn vijf aspecten van het woord in zijn relatie tot de taal als systeem zo essentieel, dat ze in het dialectwoordenboek ergens aan hun trekken zouden moeten kunnen komen.

Die 5 aspecten zijn :

- de semantische valentie
- de syntactische valentie
- de morfologische valentie
- de fonologische valentie
- de geografische verspreiding
- de sociale verspreiding.

Het is duidelijk dat de eerste drie aspecten betrekking hebben op het grammaticaal systeem van de taal (als men ook de semantiek in de grammatica wil betrekken - al of niet in de basiscomponent, dat laat ik hier buiten beschouwing -) en dat de twee laatste aspecten betrekking hebben op diasystemen, taalsystemen die als vergelijkings- of referentiesysteem relevant zijn.

Laten we die vijf aspecten even doorlichten :

1. *De semantische valentie*

Gezien er nog geen sluitende universele semantische theorie is opgesteld, kan het dialectwoordenboek ook niet naar zo'n theorie opgebouwd worden. Collega Devos heeft uitgelegd hoe de bouw en indeling van het WVD is opgevat¹. Het spreek vanzelf dat, aangezien we voor een lemma uitgaan van een begrip, aan de semantische valentie van het woord is recht gedaan. Waar de betekenis van een opgave binnen een lemma enigszins afwijkt van de type-omschrijving, wordt dat verantwoord.

2. *De syntactische valentie*

Traditioneel behoort de beschrijving van de syntactische valentie van een woord, of liever van de woorden van een woordsoort tot het terrein van de grammatica en niet tot dat van het woordenboek. Maar heel vaak kan het woordenboek daar niet buiten. Ik denk bijv. aan het genus van substantieven, dat herkenbaar kan zijn aan het begeleidend lidwoord of adjectief of aan de pronominale aanduiding. Traditioneel gaven oudere idiotica in navolging van de officiële woordenboeken het genus aan. Maar het is zeker dat die opgave in zijn algemeenheid vaak onjuist is. Ik denk bijv. aan de neiging in het kustwestvlaams – een neiging die hierin samengaat met het Hollands – om heel wat vanouds vrouwelijke woorden bij de pronominale aanduiding als mannelijke te gebruiken. Dat komt bij De Bo niet steeds duidelijk tot uiting.

Hoe zit dat nu met het WVD? In onze enquêtering wordt niet systematisch naar het genus – dus naar het begeleidend lidwoord of de pronominale aanduiding – gevraagd. En dat om praktische redenen. We menen nl. dat dit onze informanten al te zeer zou belasten, van de kern van de zaak zou kunnen afleiden en vooral hoogstwaarschijnlijk geen of weinig betrouwbare informatie zou opleveren. Om die te verkrijgen zou je nl. bij voorbaat het gevraagde woord moeten kennen en dat woord in verschillende constructies aanbieden. M.a.w. syntactisch-morfologische variabelen die traditioneel ook tot de grammatica behoren, zoals genus, verbuiging, vervoeging, worden niet opgevraagd en dus ook niet systematisch geboden in het woordenboek. O.i. is dat stof voor specifiek gericht onderzoek. Dat wel systematisch in het woordenboek willen verwerken zou de enquêtering en de bewerking zodanig vertragen, dat het woordenboek op die manier al te lang op de redactietafel zou blijven liggen. Andere syntactisch bepaalde gebruiksmogelijk-

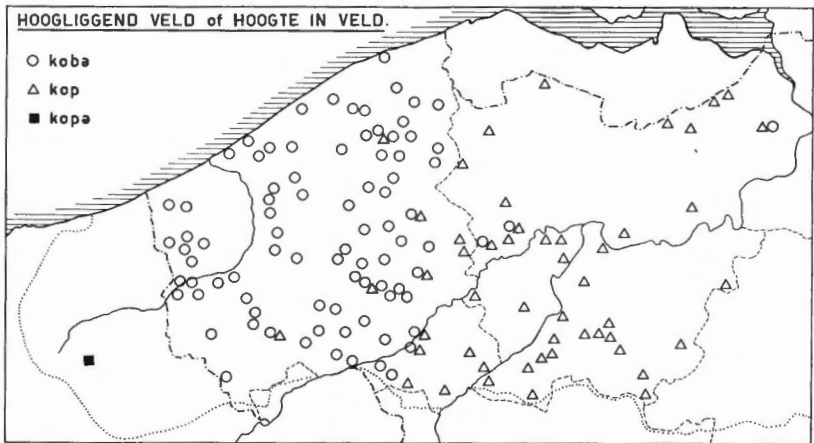
1. M. Devos, *Problematiek en methode bij het samenstellen van een modern Vlaams dialectwoordenboek*, in deze *Handelingen*.

heden van en woord moeten o.i., voorzover de informatie dat toelaat, wel gedocumenteerd worden. Zo is bijv. bij het lemma *akker* vermeld dat de types *partij*, *perceel*, *plek* en *stuk* zich onderscheiden van de andere, doordat ze met *land* of *grond* kunnen nabepaald worden. Maar het zal iedereen wel duidelijk zijn dat in het globale woordpakket van het woordenboek niet alle syntactisch relevante eigenaardigheden verdisconteerd kunnen zijn. Zulke informatie is – ik moet het toegeven – eerder toevallig en afhankelijk van het feit dat ze al of niet uit het materiaal te halen is en bij de verwerking ervan al of niet in het oog springt. Hier ook dringt zich de praktische noodzaak op om zich te beperken. De exhaustieve beschrijving van de syntactische valentie van de woordvoorraad is opnieuw zaak van een apart onderzoek.

3. De morfologische valentie

Morfologische kenmerken die echter niet grammaticaal bepaald zijn, bijv. substantieven met vanouds niet-geapocopeerde slot-e (bijv. *karre* tegenover *kar*) of werkwoorden met systematische n-apocope komen uiteraard wel tot hun recht. Al is de isoglosse van de e-apocope, die in ons gebied voor de meeste woorden van noord naar zuid door het Waasland loopt en verder nagenoeg de Dender volgt, genoegzaam bekend², toch kunnen bepaalde woorden daar wel eens aanmerkelijk van afwijken. Een voorbeeld om dat te illustreren zijn de *kobbe/kop*-opgaven voor hoogte in een veld of hooggelegen veld. (Kaart 1). De *kobbe* en *kop*-opgaven

KAART 1.

2. A. Weijnen, *Nederlandse Dialectkunde*, Assen, 1966², op uitslaande kaart: e-apocope ontbreekt.

zijn in het woordenboek als varianten van één woord gegeven, ook al is op het eerste gezicht moeilijk uit te maken of de *kop*-opgaven in West-Vlaanderen niet een ander woord, nl. KOP (= hoofd, uitstekend deel) zijn. Ze zullen daar volksetymologisch wel mee geassocieerd zijn. Maar één opgave *koppe* in Frans-Vlaanderen rechtvaardigt m.i. de interpretatie dat de westelijke *kop*-opgaven ook als oorspronkelijk geapocopeerde vormen van *kobbe* te beschouwen zijn.

4. *Is er de fonologische valentie van het woord*

Ook die moet in het woordenboek aan bod komen. Eenvoudiger gezegd, het woordenboek rekent het tot zijn plicht ook de uitspraak van een woord weer te geven.

Aan onze medewerkers hebben wij gevraagd de uitspraak van hun dialect zo precies mogelijk weer te geven met de tekens van de konventionele spelling, en indien ze daarvan afweken ons de klankwaarde van hun tekens te verklaren. Waarom zijn we zo te werk gegaan en hebben we ze niet b.v. de tekens van het IPA of een populariserend foneografisch schrift bijgebracht? De praktijk heeft uitgewezen dat zelfs geschoolden die het IPA of een ander fonetisch schrift hebben leren kennen, leraars of studenten filologie bijvoorbeeld, het accuraat fonetisch transcriberen niet beheersen als ze er niet speciaal op zijn getraind. Dat in het beste geval, waar training en afspraak tussen dialectopnemers een homogeniteit in de fonetische transcriptie zou moeten waarborgen, dat ideaal toch niet bereikt wordt, is bijv. aangetoond door J. Goossens in *Die niederländische Strukturgeographie und die 'Reeks Nederlandse Dialectatlassen'*³. Hoeveel minder dan zullen terzake oningewijde correspondenten een betrouwbare fonetische transcriptie leveren, zelfs met een populair foneografisch schrift als dat van het WBD.

Dat nu deze wenk aan de medewerkers niet steeds voldoening schenkt, ligt voor de hand. Veel medewerkers vernederlandsen hun dialectwoord in de spelling of naar de vorm en geven dus geen of nauwelijks enige aanduiding over de uitspraak. Anderen bieden soms zo'n eigenaardige „klankomspelingen” dat het er niet duidelijker op wordt. Nog anderen geven in margine wel eens een verhelderende aantekening over de uitspraak. Toch hebben we bewust de voorkeur gegeven aan deze manier van informeren naar de uitspraak, omdat in een woordenboek o.i. het lexeem primeert en de uitspraak daar slechts een secundair aspect van vormt.

3. *Bijdragen en Mededelingen van de Dialectencommissie*, Amsterdam, XXIX (1965).

Ook nadat we aan onze medewerkers het uitspraakspellingsysteem van het WVD hebben toegestuurd, blijkt dat maar weinigen daar gebruik van maken.

Natuurlijk is het zo dat het lexeme slechts via de uitspraak te herkennen is en dat die fonetische realisatie niet zomaar verwaarloosd zou kunnen worden. Daarom moet de redactie o.i. ook fonetisch documenteren waar dat kan en waar dat moet. Waar kan het? Dat hangt af van de bron. Het materiaal uit de RND, licentieverhandelingen en uit de lijsten van sommige informaten is fonetisch betrouwbaar. Veel ander materiaal geeft geen sekure fonetische informatie, maar is wel te interpreteren ofwel uit andere bronnen voor dezelfde of een nabijgelegen plaats of uit de bestaande dialectliteratuur. Maar wie enigszins met klankgeografie vertrouwd is, zal beseffen hoe voorzichtig men hier tewerk moet gaan. Tenslotte is er bronnenmateriaal dat niet eenduidig te interpreteren valt.

Daarom heeft de redactie besloten zoveel mogelijk fonetisch te interpreteren en te documenteren. Alle haar toegankelijk vergelijkingsmateriaal wordt daartoe benut en indien mogelijk wordt ter plaatse navraag gedaan. Als een zekere interpretatie niet mogelijk is, wordt het woordmateriaal in zijn genormaliseerde vorm gegeven met de waarschuwing: z.f.d. (zonder fonetisch documentatie).

Die fonetische dokumentatie kan geen precieze weergave nastreven volgens de verworvenheden van de articulatorische of de akoestische fonetiek. Ze kan evenmin een fonologische transcriptie zijn. Ze wordt aangeboden in een populair foneografisch systeem, dat het midden houdt tussen een fonologische omspelling en de conventionele spelling. Er is gepoogd een gemakkelijk leesbaar systeem te ontwerpen, geïnspireerd op dat van het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten. Uiteraard kan daarmee geen recht gedaan worden aan de vele fijne schakeringen die een dialectische uitspraak soms van plaats tot plaats verschillend typeren.

Dat spellingssysteem ziet er als volgt uit :

Vokalen :	WVD	IPA		WVD	IPA
korte	ie	i	lange	iē	i:
	uu	y		uū	y:
	oe	u		oē	u:
	i	ɪ (1)		ee	e:
	u	ʌ (2)		eu	ø:
	o	ɔ/ʊ		oo	o:
	e	ɛ (3)		èè	ɛ:
	a	a/ɑ		ū	œ:
	e	ə		òò	ʊ:/ɔ:
				ae	a:/æ:
				aa	ɑ:

(1) In het Frans-, West- en westelijk Oostvlaams in de regel ɪʀ of ɛʌ.

(2) In het Frans-, West- en westelijk Oostvlaams in de regel ʌʀ of œ.

(3) In het Frans-, West- en westelijk Oostvlaams in de regel ɛʀ, æʌ of æ.

diftongen	WVD	IPA	WVD	IPA
	ei	ɛ.i	oeə	u.ə
	euj	ø.j	eeə	e.ə/ɪ.ə
	ui	œ.j	ooə	o.ə
	oj	ʊ.i/ɔ.i	òòə	ʊ.ə/ɔ.ə
	aj	ɑ.i		
	ew	ɛ.u		
	aew	æ.u		
	ieə	i.ə		
	uuə	y.ə		

De konsonanten hebben dezelfde waarde als in het Nederlands ; na en korte klinker worden ze niet dubbel geschreven. Daar worden aan toegevoegd :

WVD	IPA
sj	ʃ
zj	ʒ
ch	χ
ng	ŋ
nj	ɲ

De glottisslag en de tenuisverschuiving worden niet aangegeven. De realisatie s' voor *sk, Ndl. sch- wordt genormaliseerd tot sk.

Heel zeker zal het WVD niet in alle opzichten als basis kunnen dienen voor klankgeografisch onderzoek, zoals bijv. de RND⁴ dat – met de nodige reserves – wel kan. Het moet ten eerste al lukken dat je voor hetzelfde begrip overal hetzelfde woord krijgt. Ten tweede zijn er de restricties van de bronnenopgave, zoveel z.f.d. dus, en ten derde is de fonetische documentatie slechts benaderend. Bijv. is in het nooden van Oost-Vlaanderen òò die correspondeert aan Nederlandse lange a voor labialen en velaren in wisselende mate ontrond en gepalataliseerd. Sommige correspondenten schrijven voor „mager” dan ook bijv. „muiger”, omdat de uitspraak nagenoeg gelijk is aan die van de locale uitspraak van Nederlands *ui*. Als we vergelijken met de gegevens uit de RND, dan blijkt dat heel wat correspondenten ook gewoon „mòògar” schrijven, waar nochtans de atlas een ontronde of gepalataliseerde $\text{æ}/\text{t}$ opgeeft. In zo'n geval, waar het om een fonetische schakering gaat, waarvan wij zonder systematisch onderzoek niet kunnen nagaan of die ook een fonologische repercussie heeft, hebben we in de regel genormaliseerd, in dit geval dus tot òò.

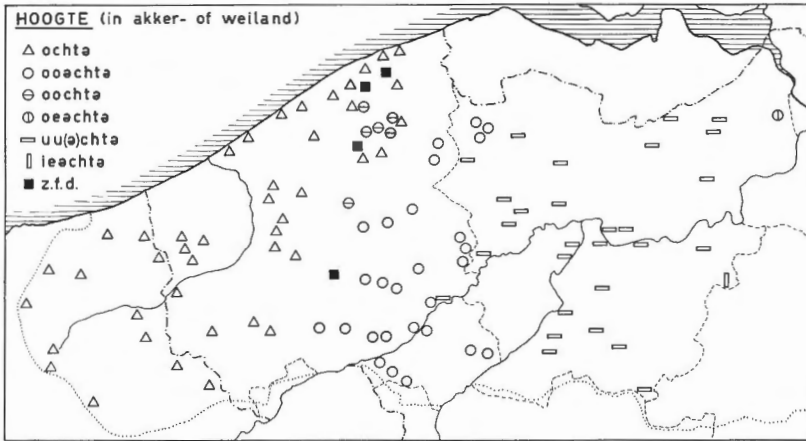
Daarnaast echter biedt het woordenboek ook heel wat fonetisch gedocumenteerd materiaal dat de klankgeograaf zeker te stade zal komen. Voor menig woord dat in de RND niet voorkomt, zal de klankgeografisch geïnteresseerde gebruiker essentiële verschillen in de fonetische realisatie approximatief kunnen localiseren. Wie bijv. ter aanvulling van het artikel van M. Devos en J. Taeldeman over de Westvlaamse vocaalverkorting⁵ wat meer materiaal en wat nadere localisering wenst over gevallen die daar als uitzonderingen genoteerd staan, zal wel zijn gading vinden. Met de weergave van de uitspraak van *hoogte* en *laagte* kan men vrij duidelijk het gebied van de verkorting in die twee woorden afbakenen. (Kaart 2 en 3). Een andere klankisoglosse die ik met behulp van WVD-materiaal kan trekken is die tussen *voorə* en *veurə* in Frans-Vlaanderen, een isoglosse die naast die van *bok/buk* en *dorst/durst*

4. RND = Reeks Nederlandse Dialectatlassen. Voor het gebied van het WVD komen in aanmerking:

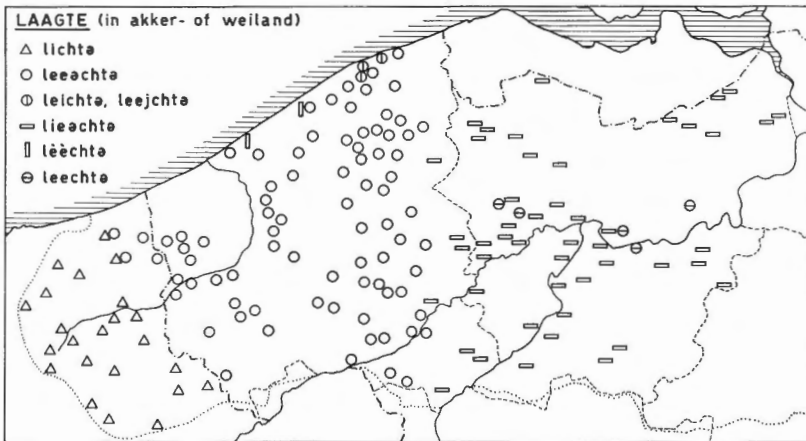
- 1 E. Blancquaert, *Dialectatlas van Klein-Brabant*, Antwerpen, 1952².
- 2 E. Blancquaert en H. Vangassen, *Dialect-Atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen*, Antwerpen, 1930.
- 3 E. Blancquaert, *Dialect-Atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*, Antwerpen, 1935.
- 6 W. Péé, *Dialect-Atlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen*, Antwerpen, 1946.
5. M. Devos en J. Taeldeman, *Vokaalverkorting in het Westvlaams*, in *Taal en Tongval* 26 (1974) 5-45.

(getrokken met RND-materiaal) bewijst dat de zg. spontane palatalisatie van uit wgm. \bar{u} in het uiterste westen vaak niet heeft plaatsgehad⁶.

KAART 2.

KAART 3.

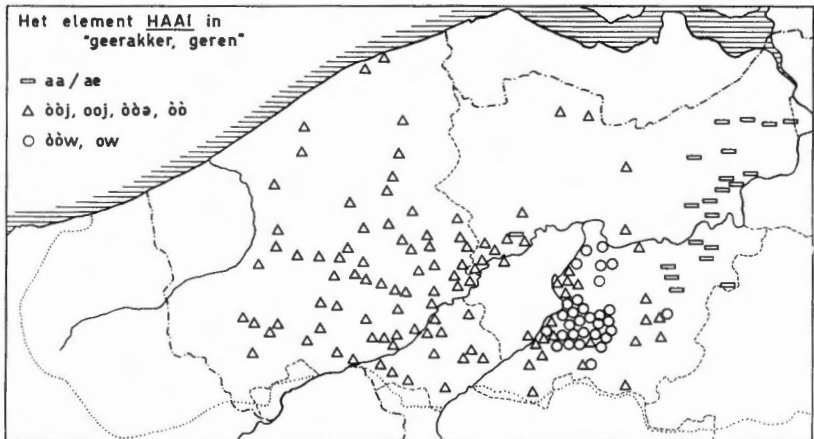

Sommige gegevens uit het nu reeds klaargemaakte materiaal van het WVD kunnen misschien wel eens helpen om een duistere etymologie op te lossen. Ik denk bijv. aan het element *haai* in het ww. *haaien* voor geren en de subst. *haai*, *haaiakker*, *haaibek*, *haai-*

6. H. Ryckeboer, *Het Nederlands van de Franse Westboek, Situatie en Situering*, in *Taal en Tongval* (29 (1977) 49-65 (kaart 3, p. 62).

eind, haaipeer, haaihoek, haailand, haai partij, haaitip, haaituit en haai voor voor *geerakker*. Dat element betekent schuine hoek of strook. Eigenlijk wijzen de vormen op een alternatie *haai-hei*. *Hei* komt dan voor in het westelijk Waasland en in de omgeving van Dendermonde. Daar blijkt de fonetische realisatie grotendeels overeen te komen met die van Ndl. /ei/. In Antwerpen en Vlaams-Brabant daarentegen, zoals blijkt uit het Woordenboek van de Brabantse Dialecten, zijn de vormen allicht weer als *haai* te interpreteren⁷. Cornelissen-Vervliet vermeldt in elk geval *haaien* en *heien* naast elkaar. Een mogelijke nieuwe etymologisering aan de hand van de *haai-hei*-wisseling, die trouwens ook in Noord-Nederlandse dialecten voorkomt, zou me hier te ver leiden. Maar ze zet in elk geval de etymologie van W. Foerste⁸ op losse schroeven. (Kaart 4).

KAART 4.

5. Naast de poging om zoveel en zo goed mogelijk de uitspraak weer te geven, verschilt het WVD van de oudere idiotica ook duidelijk hierin dat het de geografische verspreiding van woord

7. Dr. A. Weijnen en Dr. J. van Bakel, *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, Assen, 1967-, p. 246: oorbek: òàrbék, O 63a; oorkeer: òòrkier O 74; oorkter, P 4; òòrkier, O 162; oorhoek: òòwòòk, K 332; òòòk, K 287; oojhoek, O 67; oortip: òòatòòp, K 333b; òòaitòòp, K 340; òòitip, K 332; hoo(f)dtip: hèùjtìp, K 248; hòeitòòp, K 341a; eihoek: ijhoek, K 262. De normalisering van het eerste lid tot oor- of hoofd- zijn hier verkeerdt. Uit de fonetische documentatie enerzijds en de geografisch aansluitende verspreiding van *haai-*, *hei-* in Vlaanderen anderzijds moet m.i. hier gereïnterpreteerd worden tot samenstellingen met *haai-* of *hei-*.

8. *Taal en Tongval* 11 (1959) 138-153.

en uitspraak aangeeft. Daarmee volgt het de traditie van het Zeeuws en Brabants Woordenboek en ook van de moderne Duitse dialectwoordenboeken. Zodoende is het woordenboek ook voor dialectgeografisch onderzoek bruikbaar, zoals uit de bijgaande kaarten kan blijken. Een praktische moeilijkheid die hier de kop opsteekt, is de presentatie van die geografische verspreiding zonder de leesbaarheid fel te hinderen. Alternatieve oplossingen daarvoor bespreekt collega Devos.

6. Tenslotte is er de sociale valentie van het woord, de sociale bepaaldheid, de gebruikssfeer.

Zolang we vakterminologieën behandelen, zoals nu de landbouwterminologie, stelt zich hier nauwelijks een probleem: die woordenschat is per definitie sociaal beperkt, want bij elk van die vakterminologieën wordt alleen de specifiek tot dat vak of beroep behorende woordenschat opgetekend. Toch rijst vaak de vraag of een bepaald begrip nu bij één sociaal beperkte woordenschat of een andere, of bij de algemene woordenschat thuishoort. Er zijn overlappingen. Het weer is bijv. voor de boer zeker een essentieel onderdeel van zijn beroepservaringen en wel een van de frequentste onderwerpen van gesprek. Toch zou het onzinnig zijn om de hele woordenschat i.v.m. het weer bij de landbouwterminologie op te nemen, want iedereen heeft wel eens met het weer te maken. In principe hoort dat dus thuis bij de algemene woordenschat. Toch is het goed denkbaar dat bepaalde ervaringen met het weer alleen voor de boer een specifiek belang hebben en dus alleen in zijn vaktaal een specifiek woord opleveren. Hetzelfde geldt voor de jaar- en dagindeling, de maaltijden en eetgewoonten, de kledij, de gebouwen, de uitbating van het bedrijf en het handel drijven van de boer. Er is dus het probleem van de categorisering van een begrip binnen en bepaalde vakterminologie. Moeten bijv. de produkten van een bepaald beroep bij die beroepsterminologie of bij die van de gebruiker van het produkt, eventueel dus in de algemene woordenschat. Zullen de namen voor de onderdelen van het trekjuk van het paard ondergebracht worden bij de vakterminologie van de boer of bij die van de zadel-/gareelmaker? In de praktijk blijkt dat de boer voor alle onderdelen die betrekking hebben op de functie van het trekjuk wel een benaming kent, maar vaak niet van onderdelen die alleen bij de vervaardiging relevant zijn. De gareelmaker kent ze allebei, al kunnen zijn benamingen wel eens verschillen van die van de boer. Het kan onlogisch schijnen om het paardetrekjuk en de onderdelen ervan tweemaal te behandelen, eenmaal bij de vakterminologie van de boer en eenmaal bij die van de gareelmaker. Vanuit het ordeningsprincipe naar de sociaal

bepaalde bruikbaarheid van de woorden kan die noodzaak zich toch opdringen, al was het maar om het verschil in benoeming voor dezelfde zaak bij boer en gareelmaker te reveleren. Vanzelfsprekend wordt dan door de verwijzing naar de betreffende hoofdstukken de behandeling van de zaak in zijn geheel mogelijk.

Tot de sociale valentie rekent men traditioneel ook de gevoelswaarde. Welke woorden zijn op dat stuk neutraal, welke zijn plat, welke zijn eufemistisch? Ook binnen een vakterminologie zijn er zulke schakeringen. Ook de boer kent eufemistische woorden of uitdrukkingen voor bijv. beer voeren of koedrek verzamelen. Voor dat laatste, wat ondertussen niet meer in gebruik is, hoorde ik in Ruselede (I 223) de uitdrukking *pòðnə sneiən* (letterlijk: fluweel knippen). Waar we duidelijk informatie krijgen over de „gevoelswaarde” van een woord, wordt dat zeker vermeld in de woordenboektekst.

Daarmee heb ik zeer summier aangeduid wat in het WVD zoal te vinden is en wat niet, en daarbij zijdelings ook de belangstelling of vragen van de eventuele gebruiker aangeraakt. Er is toch nog wat meer te zeggen over die gebruiker en de eisen of wensen die hij aan het WVD kan stellen. Als we aan de toekomstige gebruiker van het WVD denken, mogen we zeker niet alleen aan de taalkundige denken. Integendeel moet onze aandacht m.i. vooreerst uitgaan naar de gewone taalgebruiker die belangstelling heeft voor zijn moedertaal, die een Vlaams dialect is. Het is trouwens die taalliefhebber die ons belangeloos alle materiaal levert om het woordenboek te schrijven. Het zou erg onlogisch en ondankbaar zijn hem in te ruil daarvoor een ingewikkeld, onleesbaar of onverstaaubar wetenschappelijk apparaat aan te bieden, waarin hij met moeite de hem vertrouwde taalwerkelijkheid kan herkennen. Dat er bij de leek wel degelijk belangstelling bestaat voor een dialectwoordenboek, en het maken daarvan dus niet louter een kamergeleerdenbezigheid is, maar ook in een sociale behoefte voorziet, wordt bewezen door het feit dat het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten⁹ in tien jaar tijd reeds vier drukken kende. Ook het Oostends Woordenboek van R. Desnerck¹⁰ en de anastatische herdruk van Lievevrouw-Coopmans Gents Woordenboek zijn de boekhandels uitgevlogen! Vandaar onze bekommernis om de uitspraakspelling zo eenvoudig en doorzichtig mogelijk te houden, vandaar ook onze bekommernis om een oplossing te vinden voor de voorstelling van de geografische spreiding op een manier dat ze de leesbaarheid niet zo sterk bemoeilijkt als in het Woorden-

9. Den Haag, 1975⁴.

10. Handzame, 1972.

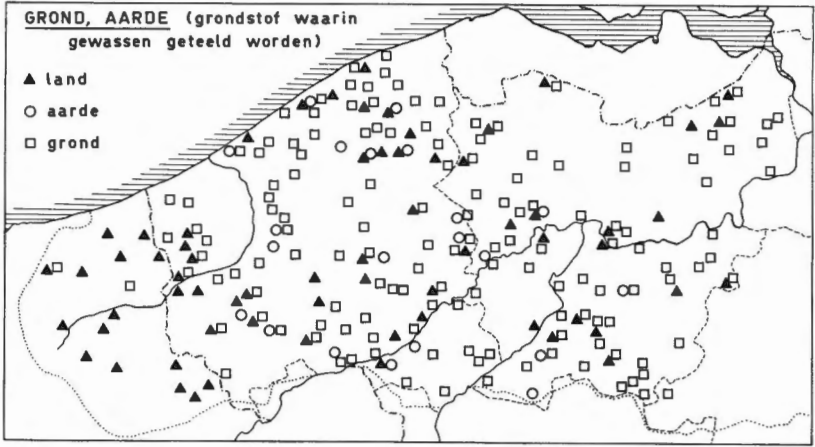
boek van de Brabantse Dialecten. De systematische ordening kan de gewone gebruiker misschien wat onwennig voorkomen, maar een goed cumulatief alfabetisch register zal hem toch gemakkelijk wegwijs maken.

Hoe is dat te verenigen met de eisen die de taalkundige aan het woordenboek kan stellen? De taalwetenschap of linguïstiek is vandaag de dag reeds in zoveel onderdisciplines gesplitst met elk hun eigen onderzoeksterrein, dat het evident is dat het woordenboek niet zo maar hét materiaal kan bieden aan dé linguïst. Maar de dialectoloog, de taalgeograaf, de beoefenaar van de historische taalkunde, de etymoloog en ook de naamkundige zullen er zeker heel wat materiaal in ontsloten vinden dat anders ontoegankelijk zou blijven. Ik kan er bijv. op wijzen dat het Woordenboek van de Brabantse Dialecten voor Dr. P. G. J. Sterkenburg mede een belangrijke bron van modern dialectmateriaal is geweest om de taal van het middeleeuwse Glossarium Harlemense te localiseren in het Hageland en aangrenzend Limburg¹¹.

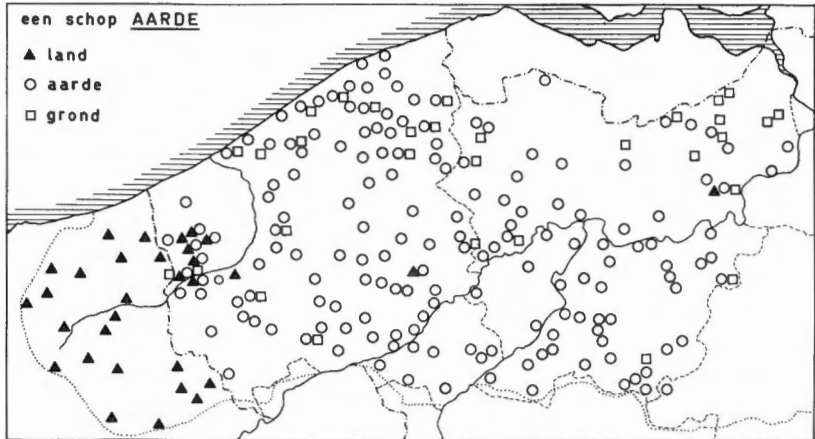
In het voorbijgaan heb ik reeds aangetoond dat met het materiaal van het WVD een aantal relevante kaarten getekend kunnen worden. Een paar voorbeelden meer kunnen het historisch verloop van woordgebruik illustreren. Kaart 5 tekent de opgaven *land*, *aarde*, *grond* voor de grondstof waarin gewassen geteeld worden. Daarnaast is gevraagd in vragenlijst WVD 3, 2 met het voorbeeldzinnetje: „de helft van mijn boerderij is slecht(e) ...”. De *grond*-opgaven domineren in Belgisch-Vlaanderen. Daarnaast is *land* echter nog goed vertegenwoordigd. Alleen in Frans-Vlaanderen is *land* het gewone woord, wat er kan op wijzen dat *grond* in Belgisch Vlaanderen in deze betekenis een relatief jong woord is. Dat vermoeden wordt bevestigd door kaart 6. Die kaart illustreert het oprollen van het woord *land* als het gewone woord voor „aarde” (het vormloze mengsel van organische en anorganische stoffen van de bovenkant van de aardkorst). Daarnaast is gevraagd in vragenlijst WVD 3, 1 met het voorbeeldzinnetje: „gooi nog een schop ... op de kruiwagen”. *Land* is alleen nog maar in Frans-Vlaanderen en een gedeelte van Veurne-Ambacht het gewone woord. Maar twee *land*- naast *aarde*-opgaven meer binnenlands, nl. voor Meulebeke (N 43) en Hamme (I 213), wijzen erop dat *land* hier door *aarde* of *grond* kunnen verdrongen zijn. (Kaart 5 en 6).

11. Dr. P. G. J. Sterkenburg, *Het Glossarium Harlemense, Een lexicologische bijdrage tot de studie van de Middelnederlandse lexicografie*, 's-Gravenhage, 1975, p. 170.

KAART 5.

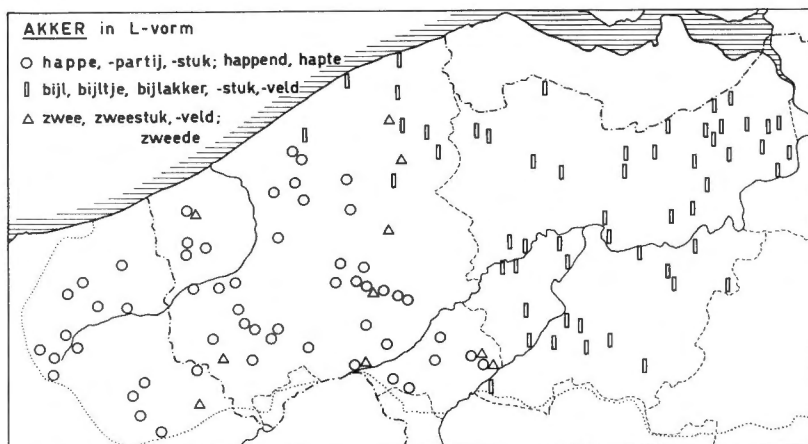
KAART 6.

Een ander voorbeeld kan de kaart met de belangrijkste types voor de akker in L-vorm leveren. (Kaart 7). De boer ziet daar duidelijk de vorm van een bijl in. Meteen blijkt de verspreiding van de heteroniemen voor bijl zoals die zich in de benaming van de bijlvormige akker heeft gehandhaafd: in Frans-Vlaanderen en het grootste deel van West-Vlaanderen: *happe*; in Oost-Vlaanderen: *bijl*. Zou men nu daarnaast de verspreiding van de gewone benaming van de bijl op kaart zetten, en het WVD zal daar zeker de gelegenheid toe bieden als het materiaal is opgevraagd, dan zal, naar mijn vermoeden, daaruit blijken dat *bijl* (*bielə*) reeds het

grootste deel van West-Vlaanderen veroverd heeft. *Happe* is een verouderde of bijna uitgestorven benaming voor de bijl. Meteen is daaruit te concluderen dat ook zeer specialistische begrippen uit de vaktaal, die op het eerste gezicht wat ver gezocht kunnen lijken, voor de woordgeografie of het historisch proces van een bepaald woordgebruik toch zeer interessante gegevens kunnen opleveren. (Kaart 7).

KAART 7.

Dat leidt ons meteen tot de vraag: wat zal men allemaal opvragen? Is het wel linguïstisch relevant om zaken of begrippen op te vragen, die schijnbaar alleen in een handboek voor de landbouwer thuishoren, of ook om te informeren naar zaken of handelingen die nu verdwenen zijn. M.a.w. heeft het zin om bij voorkeur verouderde of met verdwijnen bedreigde begrippen op te vragen, zonder in het euvel te vervallen van de vroegere amateuristische idiotica, nl. in hoofdzaak rariteiten te bieden. Het oudere en verdwijnende per se eerst willen opvragen en verzamelen houdt niet in dat we dat woordgoed als „echter” dialect beschouwen. De motivering ligt hem in de bezorgdheid om volledig gedocumenteerd materiaal te hebben, dat voor de diachrone, zowel als voor de synchrone taalkunde van belang is. Door de verwaarlozing van het reële feit dat een bepaald woordgoed momenteel dreigt te verdwijnen of bijna verdwenen is, zouden heel wat gedateerde en gelocaliseerde schakels in de taalevolutie immers voor huidig en later onderzoek definitief verloren zijn. Als men zich op het terrein van de vaktaal beweegt, kunnen dergelijke verouderde zaken of handelingen inderdaad vaak als rariteiten of curiositeiten aandoen.

De vragenlijsten waarin daarnaar gevraagd wordt kunnen dan ook een „folkloristische” indruk maken. Maar zoals uit de antwoorden blijkt, leveren die voor de taal van de nu levende generatie nog korresponderende woorden op die vaak een verhelderend licht werpen op de „geschiedenis” tot in de jongste tijd van een of ander woord. Zo is een eventueel romaans leenwoord *kattentouw* voor kleverige kleigrond (De Bo 440) in een aantal varianten nog opgegeven in 8 plaatsen in zuidelijk West-Vlaanderen (*katəndow* : N 28, 28a, 76 ; *katəntow* : H 88, N 67, 140 ; *klatnətow* : N 71 en *kattekeutel*, z.f.d. : 0 78)¹².

Van het mnl. tot 19e eeuwse *verandzaden*, waarvan Dr. F. De Tollenaere in de hedendaagse dialecten van Zuid-Oost-Vlaanderen geen sporen meer kon terugvinden¹³, hebben wij een opgave voor Ronse (O 265) in de betekenis van : a) bezaaien na een jaar braak of b) bezaaien met rogge zeven weken na een tarweoogst.

Ook een veld(je) waarop tenen of wissien gekweekt worden ten behoeve van de mandenvlechter of allerlei ander werk, waarbij eertijds tenen gebruikt werden, is zeker niet meer courant. Uit de antwoorden blijkt dat het echter niet overbodig is dat op te vragen en wat meer is, de cartografische voorstelling van het woordmateriaal is weer taalhistorisch significant. Kaart 8 van de Teenakker reveleert bijv. dat *wiedow* in zijn oorspronkelijke betekenis van veld met tenen (vgl. J. Vercoullie, *Beknopt Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*, Gent 1925, p. 391) nog voorkomt in westelijk Oost-Vlaanderen, nl. Watervliet (I 133), Eeklo (I 158), Zwijnaarde (I 246) en Zevegem (O 21), en verder dat *wiedouw* zich in westelijk Vlaanderen heeft ontwikkeld tot de collectieve benaming voor tenen, wissien. Het romaanse leenwoord *wijmenier* (F.E.W. 14, 459-461) daarentegen is precies thuis in de eerste, nog in de Gallo-Romeinse periode, in cultuur gebrachte streek, nl. Zuid-Oost-Vlaanderen.

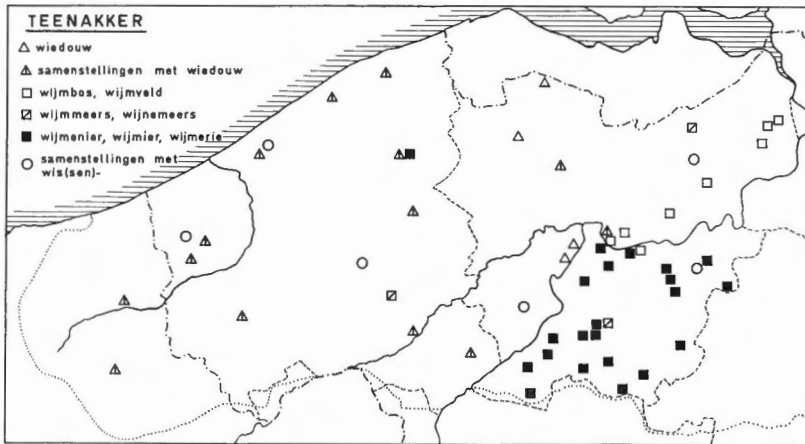
Bepaalde vanouds bestaande zaken kunnen echter ook wel tijdelijk in onbruik geraakt zijn en in de laatste tijd via een niet-

12. Het eerste element *katte(n)*- is allicht aan te zien voor een pejoratieve aanduiding, zoals in *katteklei* (vgl. WNT 7, 1863). Het tweede element *-touw* kan een romaans leenwoord zijn en verband houden met lat. *tōfus* (tufsteen). Omdat de galloromeinse vormen beperkt zijn tot een smalle strook in het oosten van Wallonië tot de Provence (vgl. Von Wartburg, F. E. W. 13 II, 1-2), is het onzeker of het Wvl. *-touw/-dow* etymologisch kan aansluiten bij de Waalse vorm *tawe* (vgl. Jean Haust, *Notes de toponymie liégeoise* in : *Annuaire d'Histoire Liégeoise*, nr 4 van dl II, p. 493-502, vooral p. 495-6). Deze etymologiseringswenk kregen we van Dr. C. Tavernier-Vereecken, waarvoor onze dank.

13. Zie F. De Tollenaere, *Verandzaden*, een woord uit de oude landbouw, T.N.T.L., 77 (1959-60), 33-58 en dez., *Nogmaals Verandzaden*, T.N.T.L., 78 (1960-61), 50-52.

traditionele weg – en met een benaming uit de cultuurtaal dan – weer in gebruik genomen.

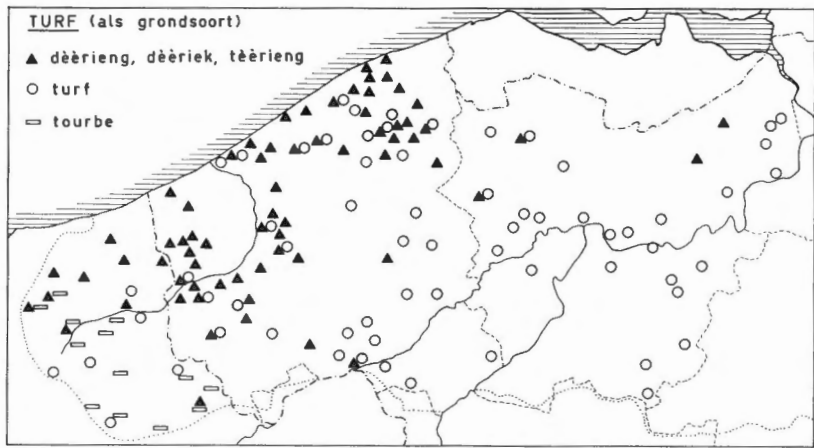
KAART 8.

Turf is bijv. in Vlaanderen niet meer bekend als een ter plaatse uitgegraven delfstof, maar wel als in balen ingevoerd produkt. Bij de vragen naar de grondsoorten is ook gevraagd naar turf en turfgrond. Waar men *dèèrieng*, *dèèriek* of *tèèring* opgeeft in Noord-Vlaanderen is dat zeker de oude benaming voor de ter plaatse gestoken turf. Dat wordt bevestigd door de opgaven *dèèrienglant* of *-gront* voor turfgrond of *dèèriengpit* voor uitgeturfde grond. Dat *turf* daarnaast ook oud en inheems is in zuidelijk Vlaanderen blijkt zeker uit opgaven in zuidelijk Frans-Vlaanderen. Daarnaast zijn de *tourbe*-opgaven en zeker ook een groot aantal *turf*-opgaven vertegenwoordigers van een jongere taallaag die het moderne importprodukt benoemen. Als we nu later vragen naar turf als stalstrooisel of als grondverbeteringsmiddel, dat in Vlaanderen zeker alleen als modern importprodukt bekend is, zal bij de vergelijking van het materiaal wel kunnen blijken in hoeverre *turf* hier *dèèring* en consoorten zal verdrongen hebben. (Kaart 9).

Uit deze voorbeelden kan m.i. voldoende blijken dat het verkeerd zou zijn om naar verouderde zaken, handelingen of begrippen nièt te vragen. Maar het zou eveneens verkeerd zijn om niet naar moderne zaken, technieken of begrippen te informeren. Alhoewel het betreffende woordgoed heel vaak via het onderwijs of de vakbladen aan de cultuurtaal ontleend is, zijn er daarnaast ook heel wat dialectische innovaties of betekenisverschuivingen van dialectwoorden. Zo heet werken met de schijfeg in West-Vlaande-

KAART 9.

ren bijv. *potulan* (pohulle = potdeksel) of is de benaming van de oude paalschuur (in westelijk Vlaanderen *mikke* en elders *veldschuur*) vaak overgegaan op de moderne strohangar.

De synchroniciteit van ons materiaal is inderdaad vrij ruim genomen, nl. ongeveer de laatste honderd jaar, omdat het oudste idioticon in ons gebied, nl. dat van De Bo in zijn eerste uitgave dateert van 1870-1873. De juiste bronnenopgave echter van het materiaal dat niet uit de directe enquête van de laatste jaren stamt, bijv. uit de RND of uit het materiaal van de Zuidnederlandse Dialectcentrale¹⁴, maakt het mogelijk om eventuele verschuivingen in woordgebruik of betekenis tijdens de laatste vijftig jaar na te gaan. Dat is voor de sociolinguïstiek en de geschiedenis van het taalproces dat zich nog onder onze ogen voltrekt, werkelijk „gefundenes Fressen”.

Het is ook vanzelfsprekend dat de opvraging van woordgoed van beroepen of sociale activiteiten die verdwijnen, bijv. de strodekker, mandenvlechter, wagenmaker, smid, kuiper, e.d., moeilijk iets anders kan opleveren dan antiquiteiten die veeleer het stervensproces dan het levensproces van taalgoed belichten. Maar zonder dat is het woordgoed van jongere beroepen als van de fietsenmaker, garagehouder, metaalbewerker, enz. ook niet in zijn historische continuïteit of discontinuïteit op zijn juiste waarde te beoordelen.

14. 49 vragenlijsten verspreid tussen 1922 en 1954. Cfr. V. Verstegen, Prof. Grootaers en de Zuidnederlandse Dialectcentrale, *Album Grootaers*, Leuven, 1950, 31-52.

Tenslotte kan men zich hierbij toch nog de vraag stellen of het voor de taalkundige niet lonender zou zijn om eerst de zogeheten „algemene” woordenschat op te vragen, omdat er allicht hier vaker een nood is aan dialectisch vergelijkingsmateriaal dat gelocaliseerd en approximatief gedateerd is. Hoewel collega Devos het daar al even over heeft gehad, wou ik tot slot daar nog even met een parafraze van Willem Elsschot iets over zeggen: tussen droom en daad staan „wetten” in de weg en praktische bezwaren en ook weemoedigheid die ik wel even kan verklaren.

De droom is het ideaal. Ideaal zou het zeker zijn om de algemene woordenschat van de Vlaamse dialecten exhaustief te verzamelen en te bewerken. Dat is in de praktijk een enorme taak voor een heel team wetenschappelijke werkers met omstandig onderzoek op het terrein en tijdrovend redactioneel werk. De bandopnamen van het Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie van de Rijksuniversiteit Gent¹⁵ leveren hiervoor veel interessante stof, maar zeker niet genoeg. Twee wetenschappelijke medewerkers, zoals momenteel aan het WVD werken, zijn hiervoor ook bijlange niet toereikend. Als er al voldoende belangstelling onder jonge academici zou bestaan, hoef ik u niet te zeggen dat er bovendien „wetten” in de weg staan om hiervoor de nodige financies op te brengen. Vandaar de weemoedigheid van iemand die het wel kan zien, maar die het niet ziet zitten! Vandaar de keuze voor en de bewuste beperking tot wat momenteel haalbaar blijkt, en in het licht van wat in Nijmegen voor het Brabants en Limburgs Woordenboek is verzameld, voor heel Zuid-Nederland de grootst mogelijke coherente informatie oplevert.

Ik hoop dat uit het onlangs in het vooruitzicht gestelde taalunieverdrag met Nederland en uit een federalisering van de Belgische instellingen voor wetenschappelijk onderzoek van het Nederlands, de nodige inspiratie en wetgeving zal volgen die niet alleen de dialectlexicografie maar het hele wetenschappelijk onderzoek van de Nederlandse taal terdege zullen institutionaliseren, coördineren en financieel de nodige armslag geven.

15. V. F. Vanacker en G. De Schutter, *Zuidnederlandse dialecten op de band*, in *Taal en Tongval* 19 (1967) 35-51 en H. Heikens en R. Van der Schaaf, *Dialecten op band*, *ibidem* 22 (1970) 29-58.